

Radek Ptáček, Petr Bartůněk – editoři

DŮSTOJNOST V MEDICÍNĚ

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Radek Ptáček, Petr Bartůněk – editoři

DŮSTOJNOST V MEDICÍNĚ

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Prof. PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA

Doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc. – editoři

DŮSTOJNOST V MEDICÍNĚ

EDICE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ČLK

Recenzent

Prof. MUDr. Jan Petrášek, DrSc.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Vydání knihy bylo podpořeno projektem Q06 1LF.

© Grada Publishing, a.s., 2022

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2022

Cover art Tereza Bartůňková

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 8419. publikaci

Odpovědný redaktor Mgr. Luděk Neužil

Sazba a zlom Ondřej Mikulecký

Obálka Ondřej Mikulecký

Počet stran 400

1. vydání, Praha 2022

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod a.s.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-271-2588-3 (ePub)

ISBN 978-80-271-1852-6 (pdf)

ISBN 978-80-271-3411-3 (print)

Autoři

Prof. MUDr. Michal Anděl, CSc., FCMA, 2. interní klinika, Centrum pro výzkum diabetu, metabolismu a výživy 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice Královské Vinohrady v Praze

Doc. PhDr. Radka Bužgová, Ph.D., Ústav ošetrovatelství a porodní asistence Lékařské fakulty Ostravské univerzity v Ostravě; Mobilní hospic Ondrášek, Ostrava

Doc. MUDr. Svatopluk Býma, CSc., Ústav preventivního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové

PhDr. David Černý, Ph.D., Ústav státu a práva Akademie věd ČR, v. v. i.

JUDr. Adam Doležal, LL.M., Ph.D., Ústav lékařské etiky a humanitních základů medicíny 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; Kabinet zdravotnického práva a bioetiky Ústavu státu a práva Akademie věd ČR, v. v. i.

Prof. Dr. Josef Dolista, SDB, Th.D., Ph.D., LL.M., dr. h. c., Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Doc. MUDr. Jarmila Drábková, CSc., Klinika anesteziologie, resuscitace a intenzivní medicíny, Oddělení následné intenzivní péče 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice Motol v Praze

PhDr. Wendy Drozenová, Ph.D., 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc., emeritus, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Prof. MUDr. Jarmila Heissigerová, Ph.D., MBA, Oční klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze

Mgr. Jaroslav Hořejší, emeritní šéfredaktor Medical Tribune

Mgr. Markéta Hovorková, Psychiatrická klinika Lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice v Plzni

Doc. et doc. PhDr. Mgr. Kateřina Ivanová, Ph.D., Ústav veřejného zdravotnictví Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

MUDr. Anetta Jedličková, Ph.D., Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Prof. MUDr. Pavel Kalvach, CSc., FEAN, Neurologická klinika 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice Královské Vinohrady v Praze

MUDr. František Koukolík, DrSc., FCMA, Ústav patologie a molekulární medicíny 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní Thomayerovy nemocnice v Praze

Doc. PhDr. Mgr. Radka Kozáková, Ph.D., Ústav ošetrovatelství a porodní asistence Lékařské fakulty Ostravské univerzity v Ostravě

Doc. Mgr. Josef Kuře, Dr.Phil., Ústav lékařské etiky Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Mgr. Adéla Lemrová, Ústav veřejného zdravotnictví Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

PhDr. Martin Loučka, Ph.D., Centrum paliativní péče, z. ú.; 3. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze

JUDr. Jan Mach, advokát, vedoucí týmu právníků České lékařské komory

MUDr. ThLic. Jaromír Matějek, Ph.D., Th.D., Ústav etiky a humanitních studií 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze

MUDr. Mgr. Martin Moravec, O.Cr., *Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; Interní klinika 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice Královské Vinohrady v Praze*

Prof. MUDr. Marta Munzarová, CSc., *Ústav lékařské etiky Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně*

Prof. MUDr. Antonín Pařízek, CSc., *Perinatologické centrum Gynekologicko-porodnické kliniky 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze*

Doc. MUDr. PhDr. Jan Payne, Ph.D., *Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

MUDr. Tereza Pinkasová, *Ústav etiky a humanitních studií 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Prof. PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA, *Psychiatrická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze; Česká lékařská komora*

Prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D., DSc., *historik umění, prorektor pro tvůrčí a ediční činnost Univerzity Karlovy v Praze*

Mgr. Barbora Řebíková, Ph.D., *Katedra filozofie a humanitních studií Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem*

Mgr. Petra Řehořková, MBA, LL.M., *zakladatelka kliniky estetické a laserové medicíny Petra Clinic*

RNDr. Ing. Bc. Libor Staněk, PCTM, *Laboratoř molekulární patologie Ústavu patologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze*

Prof. MUDr. Štěpán Svačina, DrSc., MBA, *3. interní klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze*

Prof. MUDr. Jan Škrha, DrSc., MBA, *3. interní klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze*

Doc. MUDr. Roman Šmucler, CSc., *Stomatologická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze; ASKLEPION – Lasercentrum Praha, s.r.o.*

Mgr. Lucie Švandová, *Psychiatrická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze*

Mgr. et Mgr. Marek Vácha, Ph.D., *Ústav etiky a humanitních studií 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Doc. MUDr. Jan Vevera, Ph.D., *Psychiatrická klinika Lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice v Plzni; Česká lékařská komora*

Prof. PhDr. Jan Vymětal, *Ústav humanitních studií v lékařství 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze; Pražská vysoká škola psychosociálních studií*

MUDr. Mgr. Magdalena Chvilová Weberová, *Dětské a novorozenecké oddělení Nemocnice Havlíčkův Brod*

PhDr. Renáta Zeleníková, Ph.D., *Ústav ošetrovatelství a porodní asistence Lékařské fakulty Ostravské univerzity v Ostravě*

Mgr. et Mgr. Martin Zielina, Ph.D., *Ústav lékařské etiky a humanitních základů medicíny 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Prof. MUDr. Jan Žaloudík, CSc., *Masarykův onkologický ústav v Brně*

Obsah

Předmluva rektora Univerzity Karlovy.....	XI
Úvodní slovo prezidenta České lékařské komory	XIII
Předmluva recenzenta	XIV
Předmluva editorů.....	XVI

ČÁST I – ÚVODNÍ TÉMATA

1. Důstojnost – známý pojem různých významů v teorii i praxi (<i>Helena Haškovcová</i>).....	3
2. Esej o lidské důstojnosti (<i>František Koukolík</i>)	9
3. Důstojnost, osoba a kultura: úvahy o současné bioetice (<i>Marta Munzarová</i>)	23
4. Důstojnost v medicíně nebo spíše respekt, solidnost a laskavost? (<i>Jan Žaloudík</i>)	29
5. Člověk a jeho důstojnost: nejdůležitější otázka současné Evropy (<i>Marek Vácha</i>).....	35
6. Psychologické aspekty důstojnosti (<i>Jan Vymětal</i>).....	43
7. Cesta medicíny k důstojnosti (<i>Jan Škrha</i>).....	57
8. Má ještě smysl hovořit o lidské důstojnosti? (<i>David Černý</i>).....	63
9. Lidská důstojnost – užitečný koncept, nebo pouhý vágní slogan? (<i>Adam Doležal</i>).....	75
10. Důstojnost v medicíně a její determinanty (<i>Michal Anděl</i>).....	87

ČÁST II – KLINICKÁ TÉMATA

11. Důstojnost v oboru gynekologie a porodnictví (<i>Antonín Pařízek</i>).....	97
12. Důstojnost v primární péči (<i>Svatopluk Býma</i>)	107
13. Oboustranná důstojnost v intenzivní a urgentní medicíně (<i>Jarmila Drábková</i>).....	113
14. Důstojnost v očním lékařství (<i>Jarmila Heissigerová</i>).....	121

15. Důstojnost dítěte (<i>Magdalena Chvilová Weberová</i>).....	125
16. Důstojnost v preventivní medicíně (<i>Tereza Pinkasová</i>).....	141
17. Důstojnost v estetické medicíně a lázeňské péči (<i>Petra Řehořková</i>).....	147
18. Důstojnost v laboratorní medicíně (<i>Libor Staněk</i>).....	151
19. Důstojnost ve stomatologii (<i>Roman Šmucler</i>).....	163
20. Důstojnost v psychiatrii (<i>Markéta Hovorková, David Černý, Jan Vevera</i>).....	169
21. Lidská důstojnost a nástrahy pandemie nemoci covid-19 z pohledu etiky (<i>Anetta Jedličková</i>).....	183
22. Jak zachovat důstojnost pacientů v závěru života? (<i>Martin Loučka</i>).....	197

ČÁST III – SPECIÁLNÍ TÉMATA

23. Podpora důstojnosti a sebeúcty jako předpoklad mentálního zdraví seniorů (<i>Radka Bužgová, Radka Kozáková, Renáta Zeleníková</i>).....	207
24. Chudí a nemocní mají schopnost humanizovat bohatou společnost – lidská důstojnost v pojetí Alberta Schweitzera (<i>Josef Dolista</i>).....	215
25. Důstojnost osoby – k problematice seniorů ve zdravotnictví (<i>Wendy Drozenová</i>).....	223
26. Důstojnost lékaře je neodmyslitelná od důstojnosti pacienta a naopak (<i>Jaroslav Hořejší</i>).....	229
27. Důstojnost dítěte ve zdraví i v nemoci – od historie do současnosti (<i>Adéla Lemrová, Kateřina Ivanová</i>).....	239
28. Lékařská důstojnost versus kšeftování (<i>Pavel Kalvach</i>).....	255
29. Samozřejmost a ambivalence důstojnosti v (post)moderní medicíně (<i>Josef Kuře</i>).....	267
30. Pacient má právo na úctu a zajištění důstojnosti. A zdravotník? (<i>Jan Mach</i>).....	287
31. Rozhodování na konci života. Co mám dělat, abych byl právně nenapadnutelný? (<i>Jaromír Matějek</i>).....	297
32. Spirituální péče ve službě důstojnosti v medicíně (<i>Martin Moravec</i>).....	305
33. Etika mezi dignitou a dignitou (<i>Jan Payne</i>).....	315

34. Důstojnost aplikovaná v klinické praxi (<i>Lucie Švandová, Radek Ptáček</i>)	323
35. Důstojenství lékařského stavu (<i>Jan Royt</i>).....	331
36. Lidská důstojnost a její místo v medicíně (<i>Barbora Řebíková</i>)	343
37. Důstojnost v medicíně a telemedicína (<i>Štěpán Svachina</i>).....	355
38. Důstojnost a péče o starší pacienty: empirický přístup (<i>Martin Zielina</i>)	361
Rejstřík.....	373
Souhrn	381
Summary	383

Předmluva rektora Univerzity Karlovy

Vážené kolegyně, vážení kolegové, milí čtenáři,

před 11 lety zahájila Česká lékařská komora z popudu prof. Radka Ptáčka a doc. Petra Bartůňka sérii konferencí na téma „Etika a komunikace v medicíně“. Publikováno z nich bylo do současné doby již 10 monografií, a v ČR se tak jedná o nejdlejší řadu publikací s tematikou lékařské etiky a psychologie. Velmi si vážím neutuchající práce a nesmírného úsilí, které přípravě těchto konferencí a publikování prezentovaných sdělení knižní formou věnují prof. Radek Ptáček a doc. Petr Bartůňek. Sborníky příspěvků z těchto konferencí – tato monografie je již jedenáctá – přetrvávají a můžeme se k nim a jejich tématům vracet.

„Důstojnost v medicíně“ je tématem navýsost aktuálním z pohledu současné celospolečenské situace, se zvláštním zřetelem ke komplikovanému vztahu mezi zdravotníky a pacienty na pozadí covidové krize.

„Stavovskou povinností lékaře je péče o zdraví každého člověka bez rozdílu, v souladu se zásadami lidskosti, v duchu úcty ke každému lidskému životu a se všemi ohledy na důstojnost lidského jedince.“

(Etický kodex České lékařské komory, § 1, čl. 1)

Lidská důstojnost je pojem dnešní dobou často zprofanovaný a nepochopený, i když hraje zásadní roli v životě každého člověka. Dotýká se života všech lidí, zdravých, nemocných, starých, mladých. Setkáváme se s ním zejména v lékařské a ošetrovatelské literatuře, nedá se ovšem říci, že by byl nějak jednoduše a konkrétně vymezen, a to ani ve filozofických textech. Mohli bychom říci, že důstojnost je univerzální lidská záležitost, je kotvou různých světových pohledů a má různé úrovně významu. Co ovšem lidská důstojnost opravdu znamená, si většinou uvědomíme, až když je nám upírána. Jedním z takových případů může být i ztráta fyzické síly, například v důsledku boje s nemocí.

V oblasti zdravotnictví je třeba se důstojností zabývat především proto, že někteří lidé mají pocit, že v nemoci o svoji důstojnost přicházejí. Pak zůstávají odkázáni na pomoc lékařů a jejich vnímání lidské důstojnosti a vztahu s pacientem. Pocity ztráty důstojnosti jsou dokonce často udávány jako důvod žádosti o eutanazii v zemích, kde je povolena. A co je nejhorší – někteří nemocní zažívají pocit „nedůstojnosti“ vinou nepatřičných projevů někdy i ze strany zdravotnických pracovníků.

O ochraně lidské důstojnosti se již v minulosti mnoho diskutovalo na různých úrovních. Lékaři v souvislosti s novinkami ve svém oboru pokaždé řeší etické otázky. Musejí denně zvažovat medicínské i další aspekty související se zachováním lidské důstojnosti. Dávají tak pacientům nejen naději, ale i reálný příslib udržení kvalitního života.

Do obsáhlé monografie přispělo svými pohledy na dané téma více než čtyřicet špičkových představitelů jednotlivých medicínských oborů, ale stejně tak psychologové,

filozofové, etici, právníci nebo teologové; ti všichni se zamýšlejí nad pojmem důstojnost v nejrůznějších kontextech.

Věřím, že tato mimořádná monografie vyvolá stejný zájem odborné i laické veřejnosti jako publikace předchozí a bude neméně úspěšná.

Prof. MUDr. Tomáš Zima, DrSc.

Úvodní slovo prezidenta České lékařské komory

Vážené kolegyně, vážení kolegové, milí čtenáři,

Česká lékařská komora a nakladatelství Grada vám přináší další publikaci z cyklu „Etika a komunikace v medicíně“, která je tentokrát věnována tématu důstojnosti a vzájemného respektu v medicíně.

Vztah lékaře a pacienta musí být založen na vzájemné důvěře a respektu. V žádném případě jej nelze redukovat na pouhý obchodní vztah někoho, kdo nabízí službu, a toho, kdo ji konzumuje. Nemocný člověk, který svěřuje život a zdraví do rukou lékaře, tedy není zákazníkem nějakého obchodníka, ale ani klientem závislým na svém patronovi. Přezíravě paternalistický přístup lékaře k pacientům již patří do minulosti.

Vztah mezi lékařem a pacientem sice nemůže být, již s ohledem na informační převahu na straně lékařově, zcela rovnovážný, avšak obě strany by měla spojovat důvěra a vzájemná úcta. Lékař vždy musí respektovat důstojnost pacienta a nikdy nesmí zneužít dominantní postavení vůči pacientovi, kterého často sužují obavy a úzkost. Pacient by jaksi na oplátku samozřejmě měl uznávat autoritu svého lékaře a akceptovat jeho rady a doporučení.

Lékař respektující důstojnost pacienta si snáze získá jeho důvěru, která je nezbytným předpokladem úspěšné léčby. A pacient, jenž se ke zdravotníkům chová slušně, tak ten nám alespoň udělá radost a ulehčí práci.

V ideálním světě by každý člověk měl mít právo důstojně žít, důstojně stonat a nakonec i důstojně zemřít. V ideálním světě bohužel nežijeme, ale každý máme možnost svým jednáním přispívat k tomu, aby se náš reálný svět tomu ideálnímu alespoň blížil.

S kolegiálním pozdravem a přáním, ať se vám tato kniha líbí a práce daří

MUDr. Milan Kubek

Předmluva recenzenta

Pokud si dobře vzpomínám, poprvé jsem se se slovem „důstojnost“ setkal jako malý chlapec, ještě jsem nechodil do školy. Jednou, když jsme se s babičkou, která byla praktikující katolička, vraceli v Třeboni z kostela, zastavil nás na cestě nějaký kněz a dal se s babičkou do řeči. Babička jej oslovovala uctivě „Vaše Důstojnosti“. Když odešel a my jsme zase byli sami, zeptal jsem se babičky, kdo ten pán byl, proč jej tak zvláště oslovovala a co to znamená důstojný. Dozvěděl jsem se, že je to pan farář místního kostela, že se kněz tak oslovuje a že důstojnost je něco jako vznešenost. Pamatoval jsem si to vysvětlení.

Podruhé jsem se s tímto výrazem setkal v základní (tenkrát se nazývala obecná) škole. V hodině občanské výuky jsme probírali různá zaměstnání. Když přišla řada na mě, na otázku, co dělá můj tatínek, jsem odpověděl, že je „důstojný pán“. Paní učitelka se usmála a řekla mi: „Honzíčku, ty jsi to nějak popletl. Tvůj tatínek je přece voják.“ „Ano, paní učitelko,“ odpověděl jsem, „on je sice voják, ale současně důstojník.“ Paní učitelka mi pak vysvětlila, čím se důstojný pán a důstojník liší.

Když ten den přišel tatínek z kasáren domů, ptal jsem se jej, jestli je „důstojný pán“. Smál se a pak mi vysvětlil, jak se různé skupiny vojáků označují. Taky mi vysvětlil, co nesmí žádný důstojník dělat, aby o svoji důstojnost nepřišel. Dodnes si to pamatuji, že je-li v uniformě, nikdy nesmí nést těžké břemeno, nesmí tlačit kočárek, vést oběma rukama děti a vést manželku po své pravé straně. Ale přesto mi dlouho vrtalo hlavou, jak může být někdo označován jako poddůstojník. Že by byl poddůstojný? Tatínkův kamarád, pan praporčík Klestil, mi poddůstojný vůbec nepřipadal.

Potřetí se mi vysvětlení významu výrazů „důstojnost“ – „důstojný“ dostalo v letech 1939–1945, v době tzv. protektorátu. Ne že by se tehdy o důstojnosti tak mnoho psalo a diskutovalo, zato jsme v tom čase denně zažívali nejrůznější formy jejího potlačování. Začalo to 15. 3. 1939 dehonestací našeho prezidenta JUDr. Emila Háchy v Mnichově, pokračovalo vnucením mnichovského protokolu. A pak následovala už jen řada akcí, které systematicky postupně ničily naši státní a národní důstojnost: vlajka s hákovým křížem nad Hradem, jmenování německého protektora, německo-české nápisy a němčina jako úřední jazyk i jako součást principu vyjadřujícího nadřazenost německého jazyka. Stanné soudy, které posílaly naše občany po desítkách na smrt. A také uzavření vysokých škol, které už nikdy neměly být otevřeny, protože podřadný, nedůstojný národ vzdělání nepotřeboval, měl jen sloužit jediné nadřazené důstojné árijské rase.

Hrůzné důkazy byly objeveny po skončení druhé světové války. Tak se ukázalo, že je-li potlačena důstojnost, budou potlačena všechna ostatní lidská práva, nebo to bylo naopak? Bibli, jíž se po staletí lidé řídili, nahradil *Mein Kampf*. Jazyk Johanna Wolfganga von Goethe, Immanuela Kanta a Eugena Bertholda Brechta obohatil jazyky všech zemí světa o výrazy holocaust, cyklon B a koncentrační tábor. Právě v koncentračních táborech byla pošlapána lidská důstojnost jak ještě v historii lidstva nikdy.

O dva roky později, ale desetkrát déle, byl u nás v letech 1948–1989 výraz lidská důstojnost prázdným a nerespektovaným pojmem. Bylo to v době, kdy už byla slavnostně vyhlášena *Listina základních lidských práv a svobod*. A zase platilo, že důstojnost je pevně spjata s lidskou svobodou a ostatními důležitými právními zákony.

Konference a průvodní kniha o důstojnosti v medicíně jsou zařazeny do programu pojednávajícím o etice v medicíně. Jsem přesvědčen, že tam toto téma právem patří. V sérii přednášek pojednají o tomto závažném tématu odborníci některých oborů medicíny, filozofie, etiky, práva, psychologie, politologie, sociální práce, náboženství i umění. Budou se věnovat především těmto otázkám: co je lidská důstojnost a jak se historicky vyvíjela od pohanské antické filozofie přes renesanci a novověk až do současnosti. Co důstojnost formovalo a formuje. Co je důstojnost zásluh, důstojnost mravní síly, důstojnost osobní identity, důstojnost lidské hodnoty. Co je inherentní a kontingentní důstojnost. Také se dozvíme, u kterých pacientů je důstojnost ohrožena nejpravděpodobněji a jak nejčastěji zdravotničtí pracovníci (všichni, nejen lékaři) chybují.

Jsem přesvědčen, že budete všechny přednášky pečlivě sledovat a ty nejzajímavější si třeba opakovaně přečtete.

Prof. MUDr. Jan Petrášek, DrSc.

Předmluva editorů

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

s velkou radostí vám předkládáme další díl ze série monografií „Etika a komunikace v medicíně“, které vycházejí v Edici celoživotního vzdělávání České lékařské komory a jsou vydávány nakladatelstvím Grada Publishing. Letošní téma „Důstojnost v medicíně“ je velmi nadčasové, ale také velmi konkrétní.

Jako editoři jsme poctěni, protože se nám podařilo pro monografii získat 43 autorů, předních odborníků ve svých oborech, což nám umožnilo popsat tento jev z hlediska obecného, ale i optikou řady nejen medicínských oborů.

Vybraní autoři věnovali pozornost otázkám spojeným s historickým vývojem pojmu důstojnost a s jejím postupným zakotvením v ústavách různých států, ale také lidské důstojnosti a solidaritě. Zajímavé je pojetí důstojnosti z pohledu historie medicíny, připomenut je i profesor Albert Schweitzer a jeho přístup k důstojnosti v kontextu ideového konceptu úcty k životu. Nezanedbatelná jsou témata, která v poslední době ve společnosti dominují, jako podpora důstojnosti a sebeúcty coby předpokladů duševního zdraví u seniorů, a řada dalších pohledů reprezentantů klinických oborů.

Knih je vhodná pro nejširší spektrum odborností z oblasti zdraví a šířeji věd o člověku. Lékaři zde najdou konkrétní témata pro klinickou praxi, odborníci z jiných oborů jako etika, právo, psychologie nebo i historie dílčí, ale často detailně zpracované otázky.

Prof. PhDr. et PhDr. Radek Ptáček, Ph.D., MBA

Doc. MUDr. Petr Bartůněk, CSc.

iniciátoři série monografií a konferencí „Etika a komunikace v medicíně“

Úvodní témata

1

Důstojnost – známý pojem různých významů v teorii i praxi

Helena Haškovcová

„Člověk je víc než anděl – člověk je div.“
Giovanni Pico della Mirandola¹

Ve veřejném prostoru se o důstojnosti mluví v nejrůznějších souvislostech, pravidelně tehdy, když jsou tematizována základní lidská práva. Ta jsou obsahem celé řady nejrůznějších nadnárodních i národních dokumentů, z nichž nejznámější je *Všeobecná deklarace lidských práv* z roku 1948, ke kterým se politické garnitury vyspělých zemí i jednotliví lidé se souhlasem hlásí. Připomeňme také *Listinu základních práv a svobod*, která je součástí ústavního pořádku České republiky a ve které je důraz na svobodu každého člověka, rovnost mezi lidmi, stejně tak jako na spravedlnost a solidaritu. Jmenujme ještě Úmluvu na *ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny*, kterou ratifikoval Parlament ČR v roce 2001 a zatím u nás stále málo známou **Evropskou chartu lékařské etiky – 15 etických principů**. Posledně jmenovaná charta byla přijata představiteli lékařských komor v roce 2011, symbolicky na řeckém ostrově Kós, kde se v roce 460 př. n. l. narodil slavný Hippokratés. Její princip číslo jedna zní: „*Lékař chrání jak fyzické, tak duševní zdraví lidí. Lékař zmírňuje lidské utrpení při respektování kvality života a důstojnosti člověka, a to bez jakékoliv diskriminace v čase míru i války*“ [1]. Všechny uvedené dokumenty pochopitelně zdůrazňují základní hodnoty moderních civilizací v obecné rovině. Problémy však nastávají v žité realitě. Co konkrétně znamená důstojnost? A co znamená v medicíně, resp. v lékařské praxi?

1 Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494) byl významný italský renesanční šlechtic a filozof. Nejznámější je jeho úvaha nazvaná *Chvalozpěv o důstojnosti člověka*, kterou přednesl v roce 1486 jako veřejný projev. Je považována za tzv. *Renesanční manifest*. Později byl opakovaně vydán knižně, např. *O důstojnosti člověka*. Praha: Oikoymenh, 2006.

Už v Masarykově slovníku naučném z roku 1926 se dočteme, že důstojnost znamená „*vážnost, chování, ale i čestný úřad*“ [2]. Příkladem může být třeba titul katolických duchovních, neboť každý kněz je v očích věřících „důstojný pán“. Doplňit můžeme vážnost, ctihodnost, slušnost a vznešenost.

Důstojnost má základní dvě formy. První je tzv. **důstojnost inherentní neboli ontologická**. To znamená, že jí má každý člověk právě proto, že je člověkem, a nikdy ji nemůže ztratit a nikdo mu ji nemůže odebrat. Druhá se nazývá **kontingentní** (z lat. *contingit* = stává se, přihodí se) a člověk ji může, ale také nemusí, v průběhu života získat. Je totiž určitou výsadou, a proto patří jen někomu, a nikoliv všem lidem. Je vázána na mimořádné nebo speciální vzdělání, na vysoké úřední postavení nebo na obdivovanou morální integritu konkrétního a výjimečného člověka. Zajímavý je také etymologický původ slova důstojnost, původně ji totiž měl ten, „*kdo dostojí svému slovu*“ [3].

O důstojnosti lze jistě uvažovat „do nekonečna“ z různých úhlů pohledu. Nás ale především zajímá, jak uvažují o důstojnosti lékaři, všeobecné sestry a reprezentanti dalších pomáhajících profesí. Na základě rešerše, kterou na mou žádost vypracovali pracovníci Národní lékařské knihovny v Praze, konstatují, že za posledních pět let bylo v českém odborném tisku zveřejněno 11 monografií a 44 časopiseckých statí. Obsahem většiny monografií je důstojnost prezentovaná v kontextu právních systémů, filozofických úvah a historických proměn uvedeného fenoménu. Texty jsou zajímavé, ale medicínské praxi poměrně vzdálené. Výjimkou je monografie s názvem *Lidská práva: koncept a jeho limitace pro medicínskou praxi*, kterou napsal Josef Kuře [4]. V odborných lékařských člancích je důstojnost pojednána v souvislosti s péčí v závěru života (10krát), v hospicích (2krát), v geriatrici (14krát), v onkologii (6krát). Nechybí ani právní pojetí v klinické medicíně (6krát) a zamyšlení nad důstojností embrya v souvislosti s asistovanou reprodukcí (2krát). Poněkud překvapuje, že prakticky ve všech textech převažuje apelativní tón v tom smyslu, že je třeba poskytovat léčbu i péči s ohledem na důstojnost, případně mít k pacientům náležitý respekt. Jinými slovy řečeno, obsah výsostně etické hodnoty důstojnosti nebývá konkretizován, s výjimkou respektu k informovanému souhlasu s důrazem na náležitou komunikaci s nemocným. Vzhledem k této skutečnosti jsou zajímavé výsledky některých studií, jejichž cílem bylo zjistit, jaký vliv má tzv. nedůstojné chování zdravotníků na určitou vybranou a sledovanou skupinu nemocných. Příkladem může být práce R. Váverkové, J. Tomanové a H. Kisvertové [5]. To proto, že autorky zjišťovaly názory seniorů v závěru jejich života.

V dotazníku důstojnosti se dotazovaly na faktory, které pod problematiku důstojnosti spadají. Jsou to především ztráta smyslu života, ztráta autonomie, ztráta jistoty a ztráta sociální opory. Důležité je, že se výsledky lišily a ukázaly na značné kvalitativní rozdíly mezi pracovišti, na kterých byla zkoumaným seniorům poskytována péče.

Jistě lze diskutovat o tom, zda vybrané faktory „měření důstojnosti“ jsou „ty pravé“, respektive dostačující, ale rozhodně je možné od nich odvodit konkrétní postupy, jakým způsobem je naplnit v praxi. To ale vůbec není jednoduché a patrně je potřebné rozlišovat, v kterém oboru a které skupině pacientů by případné metodické pokyny měly přispět k zachování jejich důstojnosti. Uvádím tedy příklad z oblasti péče o hospitalizované seniory.

V roce 2018 se konal tradiční *Kongres primární péče*, na kterém uspořádaly všeobecné sestry kulatý stůl, jehož tématem byla problematika plenkových kalhotek. Všechny přítomné souhlasně konstatovaly, že jsou mnohým pacientům v seniorském věku poskytovány v zdravotnických i sociálních zařízeních bez ohledu na to, zda je skutečně v daném